

Карпеченкова Г. В., аспірант Навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України. М. Харків
ORCID:0000-0002-9943-7194

Karpechenkova G.V., researcher of Training Research and Production Center of
the National University of Civil Protection of Ukraine

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ,
ПЕРВИННОЮ СОЦІАЛІЗАЦІЄЮ ТА РІВНЕМ НАСИЛЬСТВА В
СІМ'Ї, ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ**

**THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL ORGANIZATION,
PRIMARY SOCIALIZATION AND THE LEVEL OF FAMILY
VIOLENCE, HISTORICAL ANALYSIS**

У статті розглядається соціальна організація сім'ї на сучасному етапі, основні проблеми в соціалізації та порівнянні з історичним минулим соціальної організації на різних етапах формування суспільства. Вивчена первинна організація сім'ї на різних етапах та проведено порівняльний аналіз рівня насильства на різних історичних етапах. Проведено історичний аналіз рівня насильства в сім'ї та встановлено взаємозв'язок між соціальною організацією, первинної соціалізації на основі історичного досвіду.

Ключові слова: насильство в сім'ї, домашнє насильство, соціальна організація сім'ї, первинна соціалізація сім'ї, рівень насильства в сім'ї, сімейні відносини, еволюція сімейних відносин.

The article examines the social organization of the family at the current stage, the main problems in socialization and comparison with the historical past of the social organization at various stages of the formation of society. The primary organization of the family at different stages was studied and a comparative analysis of the level of violence at different historical stages was carried out. A historical analysis of the level of violence in the family was conducted and the relationship between social organization and primary socialization based on historical experience was established.

Key words: *violence in the family, domestic violence, social organization of the family, primary socialization of the family, level of violence in the family, family relations, evolution of family relations.*

Постановка проблеми В сучасному світі проблема насильства в сім'ї виходить на важливий рівень. Проведення історичного аналізу зв'язку між соціальною організацією та первинною організацією сім'ї на рівень домашнього насильства є актуальним питанням сучасності. Безпека та позитивний клімат в сім'ї впливає на багато чинників держави, починаючи від соціальної складової та закінчуючи деякими аспектами національної безпеки держави. Для підвищення позитивного морального клімату в кожній окремій родині, держава повинна проводити ефективну державну політику протидії домашнього насильства. Саме тому актуальні проблемні питання недопущення проявів домашнього насильства потребують окремого вивчення та актуальних пропозицій для проведення ефективної державної політики протидії домашнього насильства на рівні держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковому середовищі теоретичні та прикладні засади та аспекти протидії домашнього насильства, та проведення історичного аналізу взаємозв'язку соціальної організації на рівень домашнього насильства не достатньо привертала увагу вітчизняних та закордонних вчених різних наукових сфер, зокрема філософів, управлінців, які були направлені на дослідження інститутів протидії та профілактики насильства в сім'ї. Отже проблематика ще не отримала належного теоретико-прикладного обґрунтування та дослідження.

Метою статті є вивчення взаємозв'язку соціальної організації та рівня насильства в сім'ї, на основі історичного аналізу.

Виклад основного матеріалу Картина сімейного життя відтворюється та сприймається по-різному. Багато в чому це залежить від того, у яких культурних та політичних контекстах дана картина створювалася. У той самий час сама сім'я піддається зовнішнім впливам і змінюється у часі залежно від зміни тенденцій суспільства, особливо з погляду гендерних відносин, історичної перспективи, релігійних поглядів, пріоритетів миттєвої політики, культурних особливостей та індивідуальних уподобань.

Осмислення такого явища як сім'я вимагає історичного аналізу форм її існування. Протягом багатьох століть вважалося, що саме моногамна сім'я, організована за патріархальним принципом, існувала завжди, у всі часи, будучи, таким чином, єдиною можливою формою організації сімейного життя - як за законами природними, так і за законами божими. Природно, що ці погляди як стверджували патріархальні відносини всередині самих сімей

(авторитарність, влада чоловіка, підлегле становище жінок), а й проголошували їх непорушними, біологічно обумовленими, угодними богу.

До цієї концепції непорушності сімейного устрою апелювали виправдання всіх існуючих форм патріархальних відносин як усередині сім'ї, і у суспільстві. «Освітлений» Жан-Жак Руссо у відомому трактаті «Еміль, або Про виховання» повторював постулати Аристотеля про біологічну виправданість підлеглого становища жінки у шлюбі.[2]

Але вже тоді не всі поділяли ці погляди. Іноді виникали і критичні голоси, що вносять явний дисонанс у злагоджений хор патріархальних поглядів.

У першій половині XIX століття з'явилися досить революційні свого часу спроби змінити практично існуючий стан справ у ній. Так, наприклад, у створених Робертом Оуеном комунах пропагувалися шлюбні взаємини, засновані на взаємній згоді, повазі та довірі. Його послідовник Вільям Томпсон у своїй роботі «Покликання на захист жінок», опублікованій в 1825 році, представив критичний аналіз владних відносин у сім'ї, де доля жінки - бути «безвільною машиною для розмноження і домашньою рабою», що імітує на вимогу чоловіка «добровільне підпорядкування». Джон Стюарт Мілль у своїй праці «Підпорядкування жінки» у 1861р. слідом за Томпсоном вказує на «добровільність підпорядкування» як одну з основних технологій патріархату, покликаних утримати жінок у тих «нашийниках влади», які накинули на них чоловіки. [4]

Проеціюючи цей пристрій сім'ї на систему владних відносин, Мілль робить висновок, що саме сучасна сім'я є «школою деспотизму», заснованого на владі чоловіка: «...Та залежність жінки, що має місце сьогодні, не є природним встановленням, що народилося з виникненням понять про справедливість та громадську доцільність правосуддя та гуманності. [1] Але це рабство не втратило багато, властивих його варварського походження».

На основі історичного аналізу можна зробити висновки, що, з одного боку, патріархальні погляди багатьох учених відповідали своєму часу, з іншого - одночасно з'являлися паростки нових концептуальних підходів до виявлення ролі та місця у суспільстві такої значущої соціальної групи, як жінки. Одночасно можна простежити, як існування насильства в сім'ї, підтримуване постулатами патріархату, знаходило своє втілення в соціальних нормах, наприклад, домострою або закону «великого пальця» в Англії, який дозволяв чоловікові бити дружину палицею, яка не буде товщою за його великий палець.

Еволюціонування сімейних відносин у результаті зміни суспільних поглядів на ролі чоловіків та жінок у сім'ї та суспільстві призводить і до змін

соціальних норм поведінки. Сучасні дослідники виділяють три основні форми моногамної сім'ї: патріархальну (традиційну), детоцентристську (сучасну) та подружню (постсучасну). Усі ці форми співіснують. Патріархальна сім'я як найбільш архаїчна форма характеризується домінуванням чоловіка – глави сім'ї. Вона побудована на суворій ієрархії підпорядкування за статтю та віком. З розвитком жіночої активності та жіночого руху у різних країнах став виявлятися феномен емансипації жінок, що призвело до розвитку тенденції егалітарних відносин у сім'ї. Одночасно спостерігається процес соціальної емансипації дитини, у результаті виникає новий тип сім'ї - детоцентристський. [6]

Детоцентристський тип сім'ї характерний тим, що основним завданням сім'ї стає забезпечення сприятливих умов для виховання дітей, надання їм найкращих можливостей освіти, збереження сім'ї заради дітей, що призводить до іншого типу міжстатевих та міжпоколінських відносин.

Еволюціонування моделей сімейних відносин передбачає також перехід від моделей авторитарності до моделей співробітництва усередині сім'ї. Насильство в сім'ї є «відлунням» авторитарної моделі стосунків у сім'ї. У сучасних умовах жінки і чоловіки вже мають нові права та обов'язки по відношенню до попередніх поколінь, що тягне за собою зміни і в рольовій участі в сімейних відносинах. Наприклад, у сучасних сім'ях, особливо молодих, часто недостатньо однієї зарплати для реалізації всіх потреб, тому покладання тільки на чоловіка відповідальності за матеріальний достаток сім'ї є в певному сенсі «відлунням» патріархату і може стати причиною додаткової соціальної фрустрації за об'єктивної неможливості для чоловіків виконати ці очікування. Чоловіки, які слідуєть цій моделі, намагатимуться працювати понад норму. [2]

З іншого боку, погляди ролі жінки лише як матері, дружини, основний обов'язок якої - обслуговування інших членів сім'ї, позбавляє жінку можливості реалізації її потенціалу як ринку праці, а й у суспільстві загалом, що може призводити, наприклад, до депресії.

Розглядаючи поняття «наси́льство у ній», необхідно враховувати комплекс характерних рис цього явища. Одна з головних - випадки (патерни) різних видів насильства, що повторюються в часі: психологічного, фізичного, економічного, сексуального. Наявність патерну - важливий індикатор, яким можна судити саме про насильство в сім'ї, на відміну від конфліктної сімейної ситуації. Ліно́р Уоке́р, американський дослідник у галузі сімейного насильства, стверджує: щоб сімейний конфлікт потрапив у категорію насильства в сім'ї, необхідне дворазове повторення застосування насильницьких дій одним із партнерів. Образник, як правило, розповідає про

безліч «важливих» причин його жорстокого поводження з жертвою. Насправді, вони не входять до складу реальних причин. Головне для нього - бажання встановити найповнішу владу над жертвою. Конфлікт, як правило, завжди має в основі конкретну проблему, яку можна вирішити. У ситуації «хронічної» одна людина намагається постійно контролювати поведінку та почуття іншої та керувати ними. В результаті людина, яка зазнала насильства, може отримати психологічну, соціальну, економічну, сексуальну або фізичну шкоду. [3]

Друга відмінність насильства в сім'ї полягає в тому, що воно відбувається між родичами – на відміну від злочину, скоєного, наприклад, на вулиці незнайомцем.

Підбиваючи підсумки, сформулюємо визначення: насильство в сім'ї - це цикл фізичної, сексуальної, словесної, емоційної та економічної образи своїх близьких, що повторюється зі збільшенням частоти, з метою набуття над ними влади та контролю.

Третя особливість насильства в сім'ї полягає в тому, що, як свідчать дослідження, проведені в різних країнах світу, проблема насильства в сім'ї має чіткі гендерні контури. Найчастіше жертвами цього виду насильства стають жінки. За даними статистики в Шотландії, США, Канаді, складеній на основі опитувань жінок і чоловіків, відомостей із судових баз даних та звітів поліції, стало очевидним, що у 90-96% ситуацій домашнього насильства саме жінки є його жертвами. В останні роки в цих країнах стали з'являтися і дані про насильство щодо літніх людей, а також щодо чоловіків.

Виділимо п'ять основних видів насильницьких дій, що визначають природу насильства у ній.

Від 20 до 30% українських жінок зазнавали фізичної агресії з боку близьких їм чоловіків, нинішнього чи колишнього чоловіка, нареченого чи коханця. Кожна сьома жінка регулярно зазнає жорстокого фізичного насильства з боку чоловіка.

Психологічне насильство включає приниження, вербальні образи, шантаж, загрози ушкодження себе або інших осіб на очах у жертви, залякування, заподіяння шкоди домашнім тваринам, псування майна, предметів, дорогих для пам'яті потерпілих (наприклад, сімейні фотографії), контроль за колом спілкування або над діяльністю жертви (обмеження доступу до ресурсів, ліків, автотранспорту, обмеження соціальних контактів, зокрема спілкування з подругами або занять в освітній установі або тощо); примус до дій, що принижує гідність, емоційне насильство тощо. [5]

Одна з важливих ознак такого виду насильства – ізоляція жертви, поступове руйнування її соціального оточення та контактів, починаючи з

батьків, родичів, подруг. Це також розвивається поступово, і, наприклад, може виявлятися в маніпуляції відносинами з подругами, викликаючи у жертви ревності, або в тому, що кожного разу, коли приходять родичі, кривдник влаштовуватиме сварки. В результаті чого він запропонує припинити спілкування з цими людьми, або вона сама вирішить це зробити, щоб уникнути подальших сварок. Зрештою, це призводить до ізоляції потерпілої, в якій кривдник може легше вибудувати свій контроль. Психологічне насильство - явище поширене. Воно супроводжує практично всі інші види насильства в сім'ї, веде до посттравматичного стресу, депресії, психологічних страждань,

Економічне насильство визначається як одноосібне прийняття більшості фінансових рішень без урахування інтересів інших членів сім'ї, наприклад, обмеження інтересів дітей або інших членів сім'ї при придбанні продуктів та інших предметів першої необхідності; приховування доходів; вимога звіту про витрати з документальним.

В умовах економічної кризи високого рівня безробіття економічне насильство з боку чоловіка проявляється особливо сильно. До цих пір зберігається і дискримінаційна різниця в рівні заробітної плати, що отримується чоловіками та жінками за ту саму роботу. У той же час цей факт часто помилково розглядається як традиційний розподіл ролей у сім'ї (чоловік – здобувач, а жінка – хранителька вогнища), що робить особливо важким розгляд ситуацій домашнього насильства у разі економічного контролю. Економічна залежність істотно підвищує вразливість жінки та ймовірність насильства у сім'ї. [3]

Слід зазначити, що жінки, які працюють, а також заробляють більше чоловіка, теж можуть стати жертвами насильства. Навіть у цих випадках чоловік може повністю забирати зарплату дружини, одноосібно розпоряджатися всіма сімейними фінансами, виділяючи дружині маленьку суму на продукти, а жінка відчуває провину за те, що заробляє більше за чоловіка, і жалість до чоловіка, бо він «не реалізував» себе як здобувач.

Становлення контролю над дорослою жертвою з використанням дітей. Даний вид насильства в сім'ї є використанням дітей як заручників, залучення їх у фізичне або психологічне насильство над дорослою жертвою, маніпуляції над дітьми у боротьбі за права батька, використання процедури відвідування дітей подружжям з метою встановлення ним контролю над жертвою тощо.

Такі діти мають високий ризик отримання психологічних проблем, таких як тривожність, фізичні недуги, нічні кошмари, депресія. Все це, як правило, супроводжується поганою успішністю, низькою самооцінкою,

схильністю до жорстокості, агресії. Опитування жертв домашнього насильства в одному з американських кризових центрів виявило, що 70% дітей, які зазнали насильства в сім'ї, зазнавали жорстоких дій з боку батька (вітчима), 50% з них – жертви сексуального насильства, 5% цих дітей у результаті надійшли до лікувальних закладів. Діти - свідки насильства батьків один над одним мають ті ж психологічні проблеми, що діти, які зазнавали самі насильства в сім'ї. Дослідження, що проводилися в Америці, показують, що таких сімей від 30 до 60%.

ВИСНОВКИ Усвідомлення серйозності наслідків явища насильство в сім'ї відбувається порівняно повільно на тлі серйозних перехідних періодів у суспільстві та зростання великої кількості соціальних проблем, таких як демографічний занепад, бідність, безробіття, дитяча безпритульність, міграція, торгівля людьми, злочинність та корупція, алкоголізм та наркоманія. Одночасно виявлено найважливішу особливість, що ускладнює, як дослідження, так і протидію насильству - висока латентність та наявність стереотипів у поєднанні з низкою причин - як соціальних, так і культурних, що створює умови для збереження високого рівня насильства в сім'ї та вкрай небезпечно для соціальної системи та кожної людини окремо.

Список використаних джерел:

1. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства / Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна. – К. : Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003. – С. 203.
2. Насильству немає виправдання : добірка матеріалів на допомогу протидії насиллю / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; уклад. Т. І. Касьяненко, Ж. П. Швачко – Суми, 2017. – 33 с.
3. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній»/ Упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. – Київ, 2016. – 90 с.
4. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю : навчальний посібник / наук. ред. та керівник проблем. групи – Л. М. Вольнова. – К. , 2012. – 275 с
5. Стромило А. П. Насильство над дітьми та його наслідки / А. П. Стромило, С. А. Мукомел // Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. – 2010. – № 121. – С. 140-143.
6. Юрків Я.І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї»//Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія

References:

1. Maksymova N. Yu. Sotsialno-psykholohichni aspekty problemy nasylstva / N. Yu. Maksymova, K. L. Miliutina. – K. : Komitet spryiannia zakhystu prav ditei, 2003. – S. 203.
2. Nasylstvu nemaie vypravdannia : dobirka materialiv na dopomohu protydii nasylliu / Sumska obl. univers. nauk. b-ka ; uklad. T. I. Kasianenko, Zh. P. Shvachko – Sumy, 2017. – 33 s.
3. Poperedzhennia domashnoho nasylstva. Navchalnyi posibnyk dlia konsultantiv «Hariachykh linii»/ Uporiadnyky: Krasnova O.V., Kalashnyk O.A. – Kyiv, 2016. – 90 s.
4. Psykhosotsialna dopomoha v roboti z kryzovoiu osobystistiю : navchalnyi posibnyk / nauk. red. ta kerivnyk problem. hrupy – L. M. Volnova. – K. , 2012. – 275 s
5. Stromylo A. P. Nasylstvo nad ditmy ta yoho naslidky / A. P. Stromylo, S. A. Mukomel // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Naukovyi zhurnal. – 2010. – № 121. – S. 140-143.
6. Iurkiv Ya.I. Sutnist ta zmist sotsialnoho fenomenu «nasylstvo v simi»//Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Pedagogika, sotsialna robota». – Vypusk 27. – S. 234.